

VRIJZINNIG-DEMOCRATISCHE BOND

**De Vrijzinnig-Democratie
in verleden, heden en
toekomst.**

**Redevoering van Mr. P. J. OUD,
gehouden te 's Gravenhage
op 28 October 1935.**

PRIJS PER EX. f 0.05, PER 10 EX. f 0.40, PER 100 EX. f 2.50

BROCHURENHANDEL V.D.B.

HAARLEM 1936

De Vrijzinnig-Democratie in verleden, heden en toekomst.

Redevoering van Mr. P. J. Oud, gehouden te
's-Gravenhage op 28 October 1935.

BEGINSELVERKLARING EN WERKPROGRAM.

Het was een goede gedachte van het bestuur onzer Haagse Kiesvereniging, als onderwerp voor deze avond te kiezen: „De Vrijzinnig-Democratie in verleden, heden en toekomst”. Dit onderwerp toch zal mij de gelegenheid geven, het volle licht te laten vallen op de betekenis van ons vrijzinnig-democratisch beginsel. En bezinning op dit beginsel is in deze tijd meer nodig dan ooit. Bij velen toch, ook in onze eigen rijen, komt tegenwoordig telkens weer de vraag op, of de practische politieke maatregelen, waaraan vrijz.-democraten medewerken, hetzij als minister, hetzij als lid der volksvertegenwoordiging, wel in overeenstemming zijn met onze beginselen. En er zijn er onder onze tegenstanders, die maar al te gaarne de mening trachten te doen postvatten, dat wij ontrouw zijn geworden aan de democratie. Ik hoop er hedenavond in te slagen U, voor zover dat nodig is, duidelijk te maken, dat wij ook in deze tijd aan ons beginsel zijn blijven vasthouden, dat door het heden, evenals door het verleden, de lijn van dat beginsel is te volgen.

Wij moeten daartoe beginnen met ons er goed rekenschap van te geven, wat de inhoud van dat beginsel is. Wie dat wil doen, zal aanvangen met de geschreven programs der partij op te slaan. Daarbij moet hij al dadelijk een onderscheid maken. Wat wij, vrijzinnig-democraten willen, hebben wij neergelegd in een beginselverklaring en een werkprogram. Daarnaast hebben wij ook een program voor werkzaamheid op gemeentelijk gebied, doch dit draagt, voor zover de gemeentepolitiek aangaat, hetzelfde karakter als het werkprogram voor de algemene politiek. Ik laat daarom de bijzondere

betekenis van het gemeenteprogram vanavond verder buiten beschouwing.

Hoe verhouden zich nu beginselverklaring en werkprogram? Ik geloof daarvan het volgende te mogen zeggen. **De beginselverklaring formuleert de beginselen der partij, het werkprogram geeft aan, welke concrete zaken wij, op grond van de in die verklaring neergelegde beginselen op de duur hopen te verwezenlijken.** Het kan nu niet anders, of er bestaat voor de leden onzer partij een grotere vrijheid ten aanzien van het werkprogram dan ten aanzien van de beginselverklaring. Wie de in die verklaring neergelegde beginselen niet onderschrijft, behoort niet in onze rijen thuis. Het zou voor hem en ons slechts teleurstelling baren, indien hij zich niettemin bij ons aansloot. Dit kan men ten aanzien van het werkprogram niet zeggen. Natuurlijk zal hij, die de beginselverklaring aanvaardt, het ook in het algemeen met het werkprogram wel eens zijn, doch men kan niet de eis stellen, dat hij de vele punten van dit program alle zonder uitzondering woord voor woord onderschrijft. Ik maak mij sterk, dat dit laatste met niemand onzer volledig het geval is. Ieder treft in het werkprogram wel een aantal dingen aan, waarbij hij voor zich in meerdere of mindere mate een voorbehoud wenst te maken.

Daarbij komt nog iets anders. Wij hebben ons nooit op het standpunt gesteld, dat alles, wat het werkprogram bevat, voor onmiddellijke verwezenlijking vatbaar zou zijn. Altijd hebben wij het zo begrepen, dat het van de omstandigheden — politiek, financieel, economisch — zou afhangen, in hoeverre op een bepaald oogenblik die verwezenlijking mogelijk zou zijn. Dit was reeds zo in vroeger jaren, toen die omstandigheden niet zo moeilijk waren als thans; hoeveel te meer moet het dan nu gelden. Wanneer wij dus thans van de verwezenlijking van bepaalde punten afzien, omdat die onmogelijk is, of zelfs, door de noodzaak gedwongen, medewerken aan het terugnemen van maatregelen, in de lijn van ons program in vroeger jaren genomen, omdat de financiële en economische noodtoestand dit vordert, dan betekent dit niet een prijsgeven van ons beginsel. Integendeel, dat beginsel vordert juist, dat wij blijf geven van een gezond werkelijkheidsbesef. Vrijzinnig-democraten, die niet stevig met beide benen op de grond blijven staan, hebben ons beginsel onvoldoende begrepen.

Is er dus ten aanzien van het werkprogram een veel grotere mate van vrijheid van beweging dan ten aanzien van de beginselverklaring, dat wil niet zeggen, dat die beginselverklaring een onveranderlijke grootheid zou zijn. Al blijft het beginsel onveranderd, de formulering ervan is afhankelijk van de omstandigheden, van de stand der ontwikkeling van de politieke, maatschappelijke en economische verhoudingen. Al te snel moet men tot wijziging van de beginselverklaring niet overgaan, maar als de voortgeschreden ontwikkeling het eist, moet men voor verandering niet terugschrikken. Zo hebben wij het ook vroeger begrepen. Onze eerste beginselverklaring was van 1901. Toen werd onze partij als zelfstandige organisatie gesticht. Onze

richting was al veel eerder ontstaan. Wij vinden onze voorlopers in de radicalen en in bepaalde stromingen in de liberale partij. Het jaar 1901 ziet echter de officiële vrijzinnig-democraten geboren worden. De toen opgestelde beginselverklaring bleef een kleine twintig jaar van kracht. In het eind van 1918, na de wereldoorlog, toen de omstandigheden, vergeleken bij 1901, geheel waren veranderd, hebben wij besloten het werk der herziening ter hand te nemen. Die herziening werd op de algemeene vergadering te Groningen in December 1920 voltooid. Een geheel nieuwe formulering werd aan het beginsel gegeven. Die formulering is thans nog van kracht, al kan wellicht de vraag rijzen of, gezien de grote veranderingen in allerlei verhoudingen in de laatste jaren, de kwestie der herziening niet opnieuw onder het oog moet worden gezien.

GRONDBEGINSELEN DER DEMOCRATIE.

Wat is nu het beginsel, dat ons steeds tot leidraad is gebleven en dat in de beginselverklaringen van 1901 en 1920 alleen een verschillende formulering heeft gevonden? Ik meen dat aldus te mogen omschrijven: **De democratie streeft er naar de voorwaarden in het leven te roepen en te houden, die de individuele mens in de gelegenheid stellen tot volledige stoffelijke, geestelijke en zedelijke ontplooiing zijner persoonlijkheid.** Zij vat daarbij tweërlei in het oog. Zij ziet de mens als persoonlijkheid, als een individualiteit, die zijn eigenschappen van geest en karakter moet kunnen ontwikkelen, doch zij begrijpt ook, dat die mens niet louter eenling is, doch tevens een lid der grote mensengemeenschap. Daaruit volgt voor haar aanstonds, dat, wil de menselijke persoonlijkheid tot volle ontplooiing komen, twee zaken onmisbaar zijn: **vrijheid en gezag.** Vrijheid en gezag, ogenschijnlijk elkanders volkomen tegenstellingen, die zich schijnen te verdragen als water en vuur. In werkelijkheid twee onmisbare elementen, die moeten worden samengevat in een hogere synthese, wil de gelegenheid tot ontplooiing de mens in zo groot mogelijke omvang worden geschonken. **Vrijheid — gezag, individu — gemeenschap, naar het juiste evenwicht tussen die beide te streven is de grote taak der democratie.**

De opdracht, die het gezag daarbij heeft te vervullen is aan de individuele mens een behoorlijke mate van vrijheid te verzekeren. Aan iedere individuele mens onder dezelfde omstandigheden in gelijke mate. Wij komen hier aan het grote grondbeginsel der democratie, zonder hetwelk geen democratie bestaanbaar is: **de gelijkheid van alle burgers voor de wet.** Het is nog niet zo heel lang geleden, dat het wel overbodige moeite scheen over dit beginsel nog te spreken. De gelijkheid van alle burgers voor de wet was immers zo zeer gemeen goed geworden, dat men zich niet kon voorstellen, dat daaraan ooit weder zou worden getornd. In de laatste jaren zijn er echter, ook in ons land, stromingen opgekomen, waarvoor wij op onze hoede moeten zijn. Stromingen, die met hun streven naar een allesomvat-

tende Staatsmacht, kregen zij de overhand, gemakkelijk zouden kunnen leiden tot toestanden, waarbij, om het zacht uit te drukken, op die gelijkheid voor de wet, menige inbreuk zou worden gemaakt.

Gelijkheid voor de wet en de daaruit voortspruitende grote volksvrijheden, aan wie hebben wij ze te danken? Het schijnt mij niet voor tegenspraak vatbaar, dat, wat men in later jaren de grondrechten van de mens is gaan noemen, hun oorsprong vinden in de dagen der Hervorming. Toen is de behoefte er eerst recht aan gaan blijken. Zolang er eenheid van godsdienst is in een land en afwijkende geloofsovertuiging zich slechts sporadisch voordoet, wordt de behoefte aan godsdienstvrijheid niet gevoeld. Zij is er immers vanzelf, als allen hetzelfde geloof belijden. Bij de overgang van de middeleeuwen naar de nieuwere tijd wordt het anders. Dan ontbrandt de strijd. Komt aldus met het protestantisme de drang naar vrijheid op, dit betekent niet, dat alle protestanten er aanstonds even hartelijk voor hebben gevoeld, gelijk het evenmin beduidt, dat alle katholieken er zich vijandig tegenover hebben geplaatst. Het beginsel, dat de godsdienst van den vorst die zijner onderdanen zou bepalen, is destijds ook in protestantsche kring gehuldigd. Niet ieder was zo ruim van opvatting als een Willem van Oranje, die op het stuk van verdraagzaamheid vele zijner tijdgenoten verre vooruit was. Niet ieder dacht als de rooms-katholieke dichter Spiegel of de protestantse staatsman Oldenbarnevelt, van wie Robert Fruin in zijn „Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog” verklaart, dat de eerste een even grondige afkeer had van de inquisitie als de laatste van de beeldenstormerij. Al was gedurende de jaren der Republiek de Hervormde Kerk Staatskerk en openbare godsdienstoefening voor andere gezindten verboden, toch werd de laatste meermalen oogluikend toegestaan en was de godsdienstoefening in de huiselijke kring vrij. Dat de overheid zich met de zaken van het geweten niet had in te laten, werd hier geleidelijk gemeen goed en bepaalde op de duur ons nationale volkskarakter. Hoe velen, om des geloofs wille uit andere landen verdreven, hebben niet binnen onze landsgrenzen hun toevlucht gevonden.

De eigenlijke formulering der grondrechten stamt echter uit Amerika. Hier heeft het Calvinisme belangrijke invloed geoefend. Menige kolonie is er gesticht door hen, die, om in vrijheid hun godsdienstig geloof te kunnen belijden, de oude wereld hadden moeten verlaten. In de tweede helft der achttiende eeuw in strijd gekomen met de Engelse Kroon, hebben zij zich onafhankelijk verklaard en aan hun constituties een verklaring der grondrechten ten grondslag gelegd. Verdere verbreiding heeft het beginsel der grondrechten ondergaan ten gevolge van de Franse revolutie. De beroemde verklaring van de rechten van de Mens en den Staatsburger, door de Franse constituerende vergadering vastgesteld, is rechtstreeks aan de constitutie van Virginia ontleend. Lafayette, de bekende Franse vrijheidsheld, die in Amerika aan de zijde der Koloniën had medegestreden tegen Engeland, en die aldus de Amerikaanse opvattingen had leren kennen, heeft op de aanvaarding der Franse verklaring grote invloed ge-

oefend. Hoe scherp de tegenstelling moge zijn tussen het Calvinistisch beginsel en dat der Franse revolutie, op dit punt hebben zij tot een gelijk resultaat geleid en het is ontegenzeggelijk, dat de revolutie tot de verbreiding dezer gedachten ten zeerste heeft bijgedragen. Het is bekend, dat de anti-revolutionnaire richting ten onzent zich lijnrecht tegenover de beginselen der Franse revolutie stelt — daaraan haar naam zelfs ontleent — doch dat neemt niet weg, dat Dr. Colijn in zijn nog niet zo heel lang geleden verschenen boek „Saevis tranquillus in undis”, waarin hij het anti-revolutionnaire program toelicht, neerschrijft, dat hij geen ogenblik aarzelt te erkennen, dat die revolutie, ondanks het verwerpelijke uitgangspunt, ook zegenrijke gevolgen heeft gehad. Onze waardering van de beginselen dier revolutie is een andere dan die van den heer Colijn, doch ook wij van onze kant zijn voor de fouten dier revolutie allerminst blind. De fouten zien wij in de overschatting van menselijk kunnen, in het veel te hoog ten troon geheven individualisme.

Daarover straks meer.

WAAROM VRIJZINNIG-DEMOCRATIE?

Wij zijn echter niet alleen democraten, wij zijn tevens vrijzinnigen. De naam onzer partij is vrijzinnig-democratische en wij zijn terecht nimmer ingegaan op het voorstel, ons enige malen van andere democratische zijde gedaan, om ons alleen Democratische Partij te noemen. Waarom is onze democratie vrijzinnig? Ik raak hier aan het moeilijke vraagstuk der verhouding tussen godsdienst en politiek, een vraagstuk, waarover, om de teerheid van het onderwerp, met grote voorzichtigheid moet worden gesproken. De grondleggers onzer richting hebben, met uit te spreken, dat wij vrijzinnig zijn, ongetwijfeld te kennen willen geven, dat godsdienst en politiek gescheiden zaken dienen te zijn. Vrijzinnig-democraten zijn, zo hebben zij het ons geleerd, ondogmatisch. Noch het godsdienstige, noch het economische dogma mag haar beïnvloeden.

Wanneer wij die verhouding tussen godsdienst en politiek wat nader bezien, dan bemerken wij echter, dat deze zaak niet zo eenvoudig is, als vroeger, ook in onze kring, wel is geleerd. Natuurlijk is die scheiding tussen godsdienst en politiek juist, voor zover men er mede bedoelt, dat men geen kerkelijke inmenging wenst in Staatszaken, evenmin als de Staat zich moet bemoeien met de inwendige aangelegenheden der Kerk. Deze opvatting is echter volstrekt niet het monopolie der vrijzinnige partijen. Zij is bij de toonaangevende partijen in Nederland gemeen goed. **De vrije Kerk in de vrije Staat is een beginsel, dat in ons land het overheersende is, al moeten wij er tegen waken, dat het niet door de opkomst van richtingen, die de Staatsalmacht proclameren, in gevaar wordt gebracht.**

Met het uitspreken van dit beginsel zijn wij er echter niet. Wij zijn in onze kring toch wel eens verder gegaan. Wij hebben ook wel verkondigd, dat godsdienstige begrippen er eigenlijk voor de Staatkunde niets toedoen, dat men de godsdienst, als zaak van het gemoed, ter

zijde zou moeten stellen als het ovtr de politieke vragen gaat. Bekend is de formule, dat, als godsdienst en politiek zich vermengen, beide bederven. Zo scherp kan men het echter niet stellen. De staatkundige begrippen van de mens moeten wel in sterke mate worden beïnvloed door zijn godsdienstige overtuiging. **Onze levensbeschouwing bepaalt mede ons politiek inzicht.** Het is eigenlijk zo, dat godsdienstige en staatkundige overtuiging twee verschillende facetten zijn van eenzelfde levensbeschouwing.

Wij, vrijzinnig-democraten, zien het nu zo, dat men op verschillende wijze kan komen tot het besef, dat onze staatkundige beginselen de juiste zijn. Er zijn er velen in onze rijen, die juist op grond van hun godsdienstige begrippen er toe gekomen zijn ons staatkundig beginsel te aanvaarden. Wij vragen daarnaar niet. **Omdat onze partij vrijzinnig is, is het haar voldoende, dat men haar beginselen aanvaardt en er zich naar wenst te gedragen. Hoe hij tot die beginselen heeft menen te moeten komen, make ieder voor zichzelf uit.** Daarom is er bij ons plaats voor ieder, die onze beginselen onderschrijft wat ook zijn godsdienstige overtuiging moge zijn.

Toch is hiermede niet alles gezegd. Het karakter ener politieke partij wordt niet alleen bepaald door het standpunt, dat zij zelve meent te moeten innemen. Het wordt mede beïnvloed door hetgeen anderen doen. Zouden inderdaad rooms-katholieken en orthodoxe protestanten zich in groten getale in onze partij hebben georganiseerd in stede van afzonderlijke partijen te vormen, dan zou het karakter van onze partij, ook al was haar beginsel precies hetzelfde als thans, toch anders zijn. De ontwikkeling der verhoudingen heeft er echter in ons land toe geleid, dat de godsdienstige groepen, die ik noemde, zich zelfstandig politiek georganiseerd hebben. Wij kennen de Rooms-Katholieke Staatspartij, wij kennen de Protestants-Christelijke partijen. Dit kan zijn invloed niet missen. Vandaar, dat toen onlangs een der eersten onder ons van godsdienstige overtuiging veranderde, dit niet zonder staatkundige gevolgen kon blijven. In een land als Engeland zou dit anders zijn geweest. Daar vindt men katholieken en protestants-christelijken niet in afzonderlijke staatkundige partijen georganiseerd, doch zijn zij over de grote politieke partijen verdeeld. Verandering van godsdienstig geloof moet daar politiek van veel minder betekenis zijn.

De historische ontwikkeling op het stuk van het partijwezen heeft in ons land eenmaal een andere loop gehad dan in Engeland. Daarbij heeft het onderwijsvraagstuk een belangrijke rol gespeeld. Het kost ons geen moeite te erkennen, dat op dit punt in het vrijzinnige kamp vroeger ernstige fouten zijn gemaakt. Voor hetgeen het katholieke en het rechtzinnig protestantse volksdeel als volstreckte behoefte gevoelde, hebben wij wel eens te weinig oog gehad. **Wij zijn en blijven voorstanders ener openbare school, toegankelijk voor kinderen van alle richtingen.** Voor ons zelf zijn wij vast overtuigd, dat die school de algemeene volksschool kan zijn. Wij zouden niets liever willen dan dat zij dat éénmaal weder zou zijn. Maar wij begrijpen thans, dat dit

alleen bereikt zal kunnen worden, indien ons volk in zijn geheel uit vrije overtuiging die school als zodanig zou kunnen aanvaarden. Nu dat niet het geval is, hebben wij die afwijkende overtuiging te eerbiedigen en er toe mede te werken, dat zoveel mogelijk ieder zijn kinderen het onderwijs kan laten geven, dat hij voor hen meent te moeten kiezen. Het is vooral Bos geweest, die ons dit geleerd heeft. Zijn naam is voor altijd verbonden aan de Bevredigingscommissie, die de grondslagen legde voor de nieuwe regeling der verhouding tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Die beginselen blijven wij als juist erkennen, ook al moge de uitvoering ons hier en daar hebben teleurgesteld. Het is op deze grond geweest, dat ik, toen ik ruim een half jaar geleden voor u heb gesproken over het Bezuinigingsontwerp, heb gewaarschuwd tegen het stellen van zodanige eisen op het stuk der concentratie van bijzondere scholen, dat dit beginsel zou worden aangetast. De overheid — zo sprak ik — mag nimmer de concentratie van twee scholen bevelen, omdat naar haar mening, de richting van beide dezelfde is. Ook al is die overheid voor zich zelf nog zo oprecht overtuigd, dat richtingsverschil geen rol speelt, dat het slechts voorgewend wordt, terwijl andere redenen in werkelijkheid het verzet bepalen, dan nog mag zij hier niet dwingend optreden. Deed zij het wel, de eerste stap zou zijn gezet op de weg, naar hetgeen men tegenwoordig gelijkschakeling noemt en het democratisch beginsel zou zijn geschonden. Vandaar dat gezocht moest worden en bij het Bezuinigingsontwerp gezocht is naar objectieve regelen, die de concentratie van bijzondere scholen zouden kunnen bevorderen. Concentratie van bijzondere scholen toch is niet alleen nodig ten einde tot bezuiniging op de onderwijsuitgaven te geraken, zij wordt bovendien in verband met hetgeen op het terrein van het openbaar onderwijs is geschied door de billijkheid gevorderd.

De tegenstelling op het stuk van het onderwijs, de schoolstrijd, heeft grote invloed op de ontwikkeling der partijverhoudingen in ons land gehad. Vooral uit haar is geboren, wat men de rechtse coalitie pleegde te noemen. Jarenlang heeft de antithese tussen rechter- en linkerkzijde de Nederlandse politiek beheerst. Het zou onjuist zijn het bestaan dier antithese te ontkennen. De partijen der rechterzijde hebben grote gemeenschappelijke beginselen, die haar onderscheiden van ons. Dit te erkennen betekent echter niet, dat men daarom ook zou toegeven, dat die tegenstelling onder alle omstandigheden de politieke verhoudingen zou moeten beheersen. Er is ook veel, waarin wij met die partijen of sommige harer, vruchtbaar kunnen samenwerken. De gebeurtenissen der laatste jaren bewijzen het.

ORGANISCHE ONTWIKKELING IN STAAT EN MAATSCHAPPIJ.

De vrijzinnig-democratie is opgekomen uit en in zekere zin tegenover het liberalisme. Ten einde misverstand te voorkomen is het nodig bij het gebruik van dit woord liberalisme al dadelijk een kanttekening te maken. Met liberalisme kan men aanduiden een geestes-

stroming; het is echter ook een bepaalde economische leer, die der Staatsomhouding; het is ook de naam ener politieke richting van onze dagen, op welke uiteraard de ontwikkelingsgang van de latere jaren niet zonder invloed is gebleven. **Onze richting was een reactie tegen het liberalisme, voor zover het in het economische leven het individualisme al te zeer op de voorgrond had gesteld.** Duidelijker is het daarom, indien wij zeggen, dat de vrijzinnig-democratie in verzet kwam tegen de individualistische economie der liberalen.

Dit uit te spreken betekent niet iets te kort te willen doen aan de grote betekenis, die het liberalisme op economisch gebied heeft gehad. Wij hebben er veel aan te danken. Op zijn beurt was het een reactie tegen te ver doorgedreven en ontaarde corporatieve en overheidsbemoeiingen. Het zou de moeite lonen, indien de tijd zulks mij veroorloofde, de ontwikkeling der economische verhoudingen in de eeuwen, die aan de negentiende vooraf gingen, na te gaan. Thans moet ik volstaan er aan te herinneren, hoe het gildewezen, de organisatie van de arbeid, stammende uit de middeleeuwen, langzamerhand was ontaard. Opgekomen als een middel, om niet slechts het belang der vakgenoten doch mede dat van de consument te behartigen, dreigde het langzamerhand te stranden op de klip van het groepsegoïsme. Daarnaast was er een staatsbemoeiing met de industrie, in Frankrijk als Colbertisme ontstaan, die deze industrie gesterkt had in de dagen harer opkomst, maar, wegens onvoldoende aanpassing aan latere ontwikkeling, geworden was tot een keurslijf, dat vrije ontplooiing in hoge mate belemmerde. Er komt daardoor aan het einde der achttiende eeuw een onweerstaanbare drang naar vrijheid. De propagandisten der liberale leer op economisch gebied verwachten van haar toepassing grotere welvaart voor alle groepen van het volk. Niets ligt verder van hun bedoeling dan het scheppen van talrijke groepen van economisch zwakkeren, in gestadige afhankelijkheid ener bezittende klasse. Kom men in later jaren de aanhangers van dit liberalisme verwijten, dat zij het „Ben ik mijns broeders hoeder?“ tot hun devies schenen te hebben gemaakt, dit aan de grondleggers der leer te verwijten, zou in hoge mate onrechtvaardig zijn geweest. Het liberalisme in de dagen zijner opkomst had het beste met de mensheid voor.

De individualistische economie, door de liberalen van die dagen gepropageerd, is echter haar doel voorbijgeschoten. Als reactie tegen de oude toestanden was zij uiterst heilzaam. Als iedere reactie ging zij echter te ver. Met het badwater werd ook het kind weggeworpen. Voor wat er goeds was in het beginsel der corporatieve organisatie had zij onvoldoende oog. Zij meende, dat de economische theorie van het liberalisme juist was voor alle volken en alle tijden. Zo werd datgene wat een fase in het economische ontwikkelingsproces behoorde te zijn, tot een economisch dogma verheven.

Aanvankelijk heeft het liberalisme de stoot gegeven tot een geweldige economische ontwikkeling. Weldra echter gingen de gebreken van het individuele systeem zich in sterke mate openbaren. Dit leidde

er toe, dat men weer meer oog begon te krijgen voor de betekenis van het historische op economisch gebied. De opkomst van de historische school in de economie is er het bewijs van. **Ook wij vrijzinnig-democraten zijn de betekenis der historie steeds duidelijker gaan inzien. Wij beseffen steeds meer, dat het heden uit het verleden is gegroeid, gelijk de toekomst uit het heden zal moeten voortkomen.** Daarnaast leert de les der geschiedenis, dat er is een eeuwige keten van actie en reactie. De fouten van iedere periode roepen een reactie op, die in haar ijver om die fouten radicaal te verwijderen, in een ander uiterste dreigt te vervallen. Tot een dergelijke uiterste reactie leidt ook de individualistische economie in de vorm van communistische en socialistische stromingen, die, bij alle onderling verschil deze gemeenschappelijke karaktertrek hebben, dat zij het door de gemeenschap geleide bedrijf en het in gemeenschap bezeten kapitaal als hun ideaal plaatsen tegenover het particuliere bedrijf en het private kapitaalsbezit.

De vrijzinnig-democraten hebben zich van de aanvang af tegen deze socialistische leerstellingen verzet. Een dergelijke uitschakeling van den individuen ondernemer en het individuele kapitaal kwam ons voor even verkeerd te zijn als het tot het uiterste doorgevoerde individualisme. Wat wij wel verlangden, was een versterking van de sociale factor ter bescherming der rechten van de afzonderlijke mens, opdat deze meer zou kunnen leven volgens zijn goddelijke bestemming.

Hoe hebben wij ons die bescherming voorgesteld? Aanvankelijk vrijwel uitsluitend door ingrijpen der overheid. In de dagen van de opkomst onzer richting waren wij overtuigde voorstanders ener ver doorgevoerde staatsbemoeiing. De beginselverklaring van 1901 geeft daaraan onverholen uitdrukking. Zeer positief verwerpt zij de mening; „dat de Staat in het economisch leven zijner burgers slechts noodgedwongen, schoorvoetend behoort in te grijpen”. Is dit zo gekomen, omdat wij te grote verwachtingen hebben gehad van wat de overheid hier zou vermogen? Daarnaast heeft wellicht veel meer invloed gehad, dat in die dagen de overheid de enige was, die hier optreden kon. Andere organen, die het zouden kunnen doen, ontbraken hier immers ten enenmale. Langzamerhand zien wij, die echter ontstaan. Vrije organisaties in allerlei vorm gaan meer en meer haar plaats veroveren in het economisch leven. Het collectief overleg tussen de verschillende groepen gaat steeds in betekenis toenemen. Wij zien, hoe op verschillende terreinen — men denke aan de arbeidswetgeving, de verzekeringswetgeving — de vrije organisatie, de bedrijfsvereniging, de plaats gaat innemen van het overheidsorgaan. **Organisatie van het bedrijfsleven, onder medewerking en toezicht der overheid, is de richting, waarin de maatschappij zich gaat bewegen.**

Het is geen wonder, dat de vrijzinnig-democratische partij voor die organische ontwikkeling meer en meer oog krijgt. De beginselverklaring, in 1920 nieuw geformuleerd, vertoont daarvan de duidelijke sporen. De wenselijkheid ener medezeggenschap van allen, die in het bedrijfsleven werkzaam zijn, in de organisatie van het bedrijf, wordt

daar met zoveel woorden uitgesproken. Wij zien hier overeenstemming met hetgeen leeft bij anderen. Was dr. Kuyper niet van oudsher de propagandist voor een organisatie van de arbeid en leven deze organische denkbeelden niet mede zeer sterk in het rooms-katholieke kamp?

Het is uiterst belangwekkend deze ontwikkeling na te gaan. **Een eerste stap in de richting van de organische Staatsvorm is naar mijn mening gezet door de invoering der evenredige vertegenwoordiging.** Men zegt van haar tegenwoordig veel kwaad en natuurlijk heeft zij haar gebreken. Zij is echter verre te verkiezen boven het zuiver individualistische stelsel der enkelvoudige districten. De organisatie der kiezers naar gelijkheid van beginsel is door haar in sterke mate bevorderd. Dat zij leiden zou tot een overheersing van de centrale politieke leiding, die aan het districtenstelsel niet inhaerent was, kan slechts hij volhouden, die van de verkiezingen onder het oude stelsel geen herinnering heeft bewaard. De vraag, welke de reële invloed van den individuen kiezer is, wordt niet bepaald door de vraag evenredige vertegenwoordiging of niet. Zij, die het felst ageren tegen het tegenwoordige stelsel propageren hunnerzijds een systeem, dat van de individuele vrijheid niets overlaat en alle macht legt in de handen van een alleenheersend leider. Schaduwszijde van ons stelsel is, dat het heeft gevoerd tot een te grote verbrokkeling van het parlement en tot de mogelijkheid van belangengroepering. Die nadelen zullen wij moeten trachten te overwinnen. Bevordering der staatkundige opvoeding van ons volk — mede een der uitspraken van onze beginselverklaring — is daartoe het aangewezen middel.

Naast de vraag der samenstelling van onze volksvertegenwoordiging volgens staatkundig beginsel, is opgekomen die van de samenstelling naar economische en maatschappelijke groepering. Ook deze vraag heeft in onze kring van de aanvang af belangstelling gehad. Een goede vijftientig jaar geleden heeft Treub gepoogd haar op te lossen door een stelsel van organische samenstelling der Eerste Kamer. In die Kamer zou ons volk door tussenkomst zijner economische groepering moeten zijn vertegenwoordigd. Wij hebben dit denkbeeld laten vallen. Groepering naar economische belangen is goed, waar het betreft de regeling van aangelegenheden op het eigen terrein van iedere economische groep gelegen. Daarbij kan echter het toezicht van 'n hogere instantie, die niet volgens economisch belang is samengesteld, niet worden gemist. Zo kwamen wij er toe in ons program van 1920 ons uit te spreken voor de mogelijkheid van decentralisatie. Afzonderlijke lichamen met een bepaalde taak belast, arbeidende onder toezicht van Regeering en parlement. Meer en meer raken wij daarbij overtuigd, dat deze lichamen zoveel mogelijk moeten opkomen uit de vrije maatschappelijke organisatie. De voor enige jaren tot stand gekomen wet op de bedrijfsraden is een stap in die richting. **Schrijdt de ontwikkeling aldus voort, dan zal langzamerhand een samenstel kunnen groeien, dat men zal kunnen aanduiden als een corporatieve staatsvorm.**

Men kan dit alles noemen de toepassing van wat men noemt het beginsel der souvereiniteit in eigen kring. Wij kennen die reeds van oudsher op het terrein onzer plaatselijke en gewestelijke bestuurslichamen. Provincie, gemeente, waterschap zijn de drie vormen, waarin zich de decentralisatie heeft geuit. Ook daar regeling van eigen zaken door de eigen burgerij, waarbij hoger toezicht er voor waakt, dat het algemeen verband niet verloren gaat. Zo zal het hier ook met de bedrijfsorganisatie moeten gaan. Die organisatie is de hoofdzaak, niet de vraag aan wie de productiemiddelen behoren. Als een organisatie wordt verkregen, waarbij het gebruik der productiemiddelen in behoorlijke mate zal zijn gesteld in dienst van het algemeen belang, kan de vraag, wie daarvan de eigenaar is, ons vrij onverschillig laten.

HANDHAVING VAN DE BEGINSELEN; ERKENNING VAN GEWIJZIGDE OMSTANDIGHEDEN.

Het kan niet genoeg herhaald worden, dat de kenmerkende eigenschap onzer democratie zal moeten zijn, dat wij steeds weer rekening houden met de werkelijkheid. Verliezen wij die uit het oog, ons werk, onze invloed zal weldra zonder betekenis zijn. Dit moet ook onze gedragslijn in de tegenwoordige tijd bepalen. Wij hebben in de eerste jaren na de oorlog geleefd in de mening, dat alles mogelijk was. Er schenen geen financiële en economische grenzen meer te bestaan. Dit gold niet alleen voor het overheidsbeheer. In het particuliere bedrijfsleven nam men hetzelfde verschijnsel waar. Het heeft geen zin om elkaander daarover verwijten te maken.

Zo hebben wij gedacht, dat de gulden tijd van de democratie was angebroken en dat vele van onze wensen voor goed in vervulling zouden kunnen gaan. Het is een schromelijke misrekening gebleken. Zes jaren van „crisistijd” hebben het ons thans wel anders geleerd. Daarbij is ons langzamerhand tevens duidelijk geworden, dat deze crisis niet maar een tijdelijke inzinking is, waaruit wij na korte tijd weer zullen oprijzen tot het oude welvaartspeil. **Wij hebben er ons rekenschap van te geven, dat, wanneer eenmaal het diepste punt zal zijn bereikt, de weg naar boven een lange en moeilijke zal zijn.** Dit verplicht ons tot aanpassing aan geheel gewijzigde verhoudingen. Wanneer wij daar onze gedragingen naar richten, buigen wij de lijn van ons beginsel niet om; wij geven ons er alleen rekenschap van, dat toepassing van dat beginsel thans onder geheel gewijzigde omstandigheden moet geschieden.

Niet anders is het op het terrein der militaire politiek. In 1924 hebben wij de **nationale ontwapening** in ons werkprogram opgenomen. Een wijziging van beginsel betekende dit toen niet. Het was wederom het trekken ener consequentie uit de na de oorlog zozeer gewijzigde internationale verhoudingen. Het werd bij de toelichting van het voorstel tot die programwijziging in dat jaar met zoveel woorden uitgesproken. In zijn redevoering „Regering en Volk”, waarin hij ons

standpunt uitvoerig toelicht, heeft de heer Marchant op de algemene vergadering van 1924 een overzicht gegeven van onze militaire politiek in het verleden. Hij laat daar zien, hoe de lijn steeds dezelfde is gebleven. Ook toen werden wij van frontverandering beschuldigd, doch de heer Marchant toont aan, hoe met name de ontwikkeling der internationale rechtsorde hier tot verandering noopt. Hoe was toch in 1924 de positie? Duitsland was krachtens het Verdrag van Versailles ontwapend en die ontwapening was bedoeld als de inleiding ener algemene vermindering der bewapening. Het was nog wel geen lid van de Volkenbond, doch de voorbereidingen om het lid te maken waren in volle gang en zijn toetreding was nog maar een kwestie van tijd. En wat wellicht het allerbelangrijkste was, het Protocol van Genève was opgesteld, dat beoogde door internationale politie-maatregelen de vrede zodanig te verzekeren, dat de algemene vermindering der bewapeningen zou kunnen worden aangevat.

Hoe is dit alles nu veranderd. Van het protocol is niets gekomen. De ontwapeningsconferentie leverde, ondanks moeizame arbeid van jaren, geen resultaat. Duitsland heeft de Volkenbond verlaten en zijn bewapening hervat. Wat thans in Genève gebeurt, is ontegenzeggelijk van de grootste morele betekenis, doch het leert ons tevens, dat het in werking treden van internationale sancties lang zo vlug niet gaat, als wij vroeger hebben gehoopt en verwacht. Is het wonder, dat men zich onder die omstandigheden afvraagt of de militaire paragrafen van het werkprogram thans nog wel ongewijzigd kunnen blijven? Ik ga thans op deze belangrijke aangelegenheid niet verder in. Ons hoofdbestuur is ter zake diligent. Het heeft onlangs een commissie ingesteld, die de partij over deze vragen zal rapporteren. Wanneer deze straks en op haar advies de partij tot het besluit mocht komen, dat veranderingen moeten worden aangebracht, dat men dan wederom zal begrijpen, dat er hier evenmin frontverandering is als in 1924. De lijn van het beginsel zal ook dan moeten blijven, al zal de toepassing wijziging ondergaan.

Wij zullen nooit ophouden te wijzen op de grote betekenis van het internationale, doch dit mag niet betekenen, dat daarom op het nationale minder zal worden gelet. Mochten wij door de loop der gebeurtenissen in de achter ons liggende jaren te veel het accent op het internationale gelegd hebben, dan is het noodig, dat accent thans te verplaatsen. Niet om het internationale te gaan verwaarlozen, maar om het in het juiste verband tot het nationale te zien. Het ware internationale zal immers moeten zijn de samenschakeling van al wat er aan verschil in nationaliteit bestaat.

Propaganda voor het gezond nationale is in onze dagen meer nodig dan ooit, omdat thans maar al te veel als bij uitstek nationaal wordt aangetreden, wat product is van vreemde bodem. Als reactie zijn deze bewegingen verklaarbaar. Ook de democratie heeft haar fouten gemaakt. Voor zover die bewegingen die fouten aanwijzen, moeten wij daarmee ons voordeel doen, ook al stuit de vorm, waarin men op die fouten wijst, ons menigmaal nóg zo tegen de borst. Geheel iets anders

is het echter onze democratie van de fouten te zuiveren dan de invoering te propageren van een stelsel, dat de vernietiging van die democratie beoogt. En vernietigd zou de democratie worden, indien men zou slagen in zijn streven naar het vestigen ener Staatsalmacht, die niets duldt, dat door haar van te voren niet als het enig toelaatbare is geijkt. **Gelijk de ware internationale samenleving moet zijn de samenschakeling der verschillende nationaliteiten, met behoud van eigen karakter en eigen recht, zo moet de ware nationale samenleving zijn de vereniging tot een mozaiek van alles wat aan verschillende schakering in het volksleven aanwezig is.**

Zo stellen wij het beginsel der samenschakeling tegenover dat der gelijkschakeling. Dat beginsel is waard, dat wij al onze krachten in zijn dienst stellen.

Het streven naar samenwerking met anderen is mede een der grondbeginselen der vrijz.-democratie. Wij schrikken niet terug voor de strijd tegen datgene, dat tegen onze beginselen ingaat. Doch wij beseffen tevens, dat willen wij iets bereiken, samenwerking met anderen onmisbaar is. Vooral in de tegenwoordige tijd moeten wij meer dan ooit trachten een der samenbindende elementen te zijn in ons staatkundig leven. Slagen wij daarin, dan zal onze betekenis veel groter zijn, als de enkele getalsterkte onzer groep zou doen verwachten.

Vraagt men ten slotte, wat onze toekomst zal zijn, dan antwoord ik, dat dit in de eerste plaats van ons zelf zal afhangen. **Wat wij zullen bereiken, zal vooral worden bepaald door het vertrouwen, dat wij zelf stellen in de kracht van ons beginsel.** Voor de overgrote meerderheid ook in onze rijken zijn de tijden uiterst zwaar. Materieel moeten wij veel prijs geven van wat wij hadden verworven. Dit behoeft niet enkel verlies te zijn. Het mag dit niet enkel zijn. Uit de beproevingen van het heden moeten wij kracht putten voor onze geest. Wij moeten niet kleingelovig zijn. Het is menselijk te wankelen. Ik herinner u aan het schone verhaal uit het Evangelie, waar Jezus het Petrus toeroept als de wind en de golven hem beangstigen en hij dreigt weg te zinken: Gij klein-gelovige, waarom hebt gij gewankeld. Die ogenblikken van weifeling heeft ieder onzer, maar wij moeten beproeven die weifeling uit te bannen door ons geloof in de kracht van ons beginsel. Als ons dit gelukt, zullen wij sterk zijn. Het behoud en de versterking onzer innerlijke kracht is van veel groter betekenis dan het verlies van enige tienduizenden stemmen bij de stembus. Stembusverlies kunnen wij herwinnen, het teloor gaan van ons vertrouwen bedreigt ons onherroepelijk met de ondergang. Niet de omstandigheden maken ons sterk of zwak, heeft Thomas à Kempis gezegd, zij geven ons de gelegenheid te tonen of wij sterk of zwak zijn.

Daarom, houdt vast aan de beginselen. Met het geloof daaraan in ons binnenste als een helder stralend licht, zullen wij blijmoedig kunnen voortgaan ook in deze dagen van dikke duisternis.

Bij de brochurenhandel van de Vrijzinnig-Democratische
Bond zijn verkrijgbaar:

DE VRIJZINNIG-DEMOCRATIE IN VERLEDEN,
HEDEN EN TOEKOMST,

prijs per ex. *f* 0.05, per 10 ex. *f* 0.40, per 100 ex.
f 2.50.

HET PLAN VAN DE ARBEID,

prijs per ex. *f* 0.05, per 10 ex. *f* 0.40, per 100 ex.
f 2.50.

JAARBOEKJE 1936,

prijs per ex. *f* 0.25; bij 10 ex. *f* 2.25.

D 1. VERSCHIL V. D. EN N. S. B.

prijs per 100 ex. *f* 0.30, per 1000 ex. *f* 2.50.

D 2. DE V. D. EN HET PLATTELAND,

prijs per 100 ex. *f* 0.30, per 1000 ex. *f* 2.50.

D 3. DEMOCRATIE OF DICTATUUR?

prijs per 100 ex. *f* 0.30, per 1000 ex. *f* 2.50.

D 4. GIJ BEMOEIT U NIET MET POLITIEK?

prijs per 100 ex. *f* 0.30, per 1000 ex. *f* 2.50.

D 5. NAAR DE NIEUWE TIJD,

prijs per 100 ex. *f* 0.30, per 1000 ex. *f* 2.50.

Bestellingen aan het Bondssecretariaat, onder overmaking
der kosten op Postgiro 64835.

Abonneert U

op ons weekblad

„De Vrijzinnig-Democraat”

abonnementsprijs f 0.90 p. kwartaal.

Het houdt U van de openbare zaak
u i t n e m e n d op de hoogte en is
onmisbaar voor de leden der partij.

Geeft U op bij de Administratie:

**Wilhelminastraat 49
Haarlem, Tel. 10793
Postrekening 64835**